

КОМЕНДАНТ КОЛОЧАВСЬКИХ СІЧОВИКІВ МИКОЛА ШИМОНЯ

Колочава. 1939 рік. Молодий вчитель Микола Шимоня пояснював новий матеріал. Незважаючи на те, що клас був перевантажений (в кімнаті знаходились діти різного віку), панувала тиша. Він говорив спокійно, чітко вимовляючи кожне слово. Людина, яка б відвідала цю кімнату під народну школу, ще кілька місяців тому відразу помітила би зміну “декорацій”. Ще недавно, за часів Карпатської України, стіну прикрашав портрет нашого Великого Кобзаря, а учні вивчали твори українських поетів. Тепер, з приходом угорських гортистів, на стіні висіли портрети Марії Терезії та угорського регента Міклоша Горті. Та Микола продовжував вчити колочавських дітей у патріотичному дусі. Звичайно, на свій страх і ризик. Колишній січовик зберіг українські книги, а їх у нього було чимало (560 примірників). Він добре розумів, що це небезпечно. Урок продовжувався. І ...раптом увійшли чотири жандарми разом з їх начальником Егрешієм, у супроводі місцевого директора школи Шпонтака, зятятого мадярона. Діти, навчені своїм вчителем, миттю стали “струнко” і угорською мовою привітали “поважних гостей”. Урок закінчився. Миколу Шимоню викликали в коридор.

- У вас ключі від приміщення “Просвіти”?

- Так.

- Ходіть з нами.

Почався обшук. Та що там вибирати, якщо вся література була для нової влади “криміналом”: книги Т.Шевченка, А.Волошина, В.Гренджі-Донського, зарубіжні видання...

Тепер, коли пройшло чимало часу з того дня, він, як важкий сон, пригадує ту ситуацію. А якщо б тоді нерви не витримали? В кишені нашого героя знаходився пістолет, заряджений кулями калібру 6,35. Він ніколи з ним не розлучався з того часу, як одержав його від Августина Волошина, хоча добре розумів, що зброї не місце в освітньому закладі. Адже важкі були часи... Тоді, коли обшук перетворився на звичайнісінький вандалізм у відношенні до книг, він був готовий розрядити в цих “носіїв культури” всю об'єм. Однак до цього справа не дійшла.

Егрешій, із перекошеним від злості обличчям, почав рвати на шматки синьо-жовте полотнище, яким була закрита сцена. Розірвані шматки покидали до машини: вони боялися, щоб і сліду не залишилось від цих мирних кольорів, які символізували собою єдину ідею, єдине слово - Україна, таке дороге для кожного колочавця. Книги, правду кажучи, до машини не віднесли. З них зробили величезну гору і облили бензином. Полум'я піднімалось все вище і вище. Для Миколи Шимоні горіли не тільки книги, горіла нанівець зведена його багаторічна робота просвітянина.

Пане начальнику, що ви робите? Ви ж палите унікальне видання, чотирьохтомник Степана Руданського. Йому ж нема ціни!

Не звернули уваги, а коли Шимоня намагався вихопити з полум'я вже обгорілі книги, його грубо відштовхнули. Так вели себе ті, що прийшли як “визволителі русинів”.

“На самий Великдень, - пригадує дружина Миколи Івановича,- чоловіка викликали до сусіднього уряду із іншими односельчанами, колишніми просвітянами. Я навіть не сподівалася, що скоро його знову побачу”. Невдовзі Шимоня був звільнений, але зобов'язаний щодня “голоситися” до місцевої управи. Для угорської корони він уже назавжди залишився неблагонадійним елементом... І він, гортаючи сторінки книг, які вдалося зберегти, згадував розквіт колочавської “Просвіти”.

З ініціативи Василя Гренджі-Донського і шкільного інспектора Юрія Пазуханича в Колочаві було створено осередок “Просвіти”. Очолити його доручили Миколі Шимоні. “Я працював тоді столяром,- розповідав Микола Іванович, - і закінчував замовлення

інспекторату шкіл на меблі (збереглися до нашого часу –Авт.). До майстерні ввійшли Василь Гренджа-Донський і Юрій Пазуханич. Василь Степанович запитав мене: “Миколо, чи не хотів би ти зайнятися важливою роботою, очолити місцевий осередок “Просвіти”? Повір, що вкрай необхідно тепер, коли потрібно прикласти всі зусилля для підняття свідомості односельчан”. Погодився...

Вже через два місяці Шимоня, як член “Просвіти” і голова колочавського осередку, поїхав до Ужгорода на її черговий з’їзд. Він з великою увагою вислухав виступи А.Волошина, Ю.Бращайка, В.Гренджі-Донського. У перерві “верховинський соловейко” жартував і як завжди поетично: “Їв маляр двадцять років несолену кашу, тому тепер буде завжди істи солонину нашу”. На з’їзді були присутні представники з США, зокрема редактор “Українського слова”. Шимоня використав цей сприятливий момент, щоб замовити для свого осередку книги.

Він дійсно був найактивнішим у власному осередку: замовляє за свій рахунок книги, сам змайстрував сцену. Будучи непоганим художником, прикрасив її своїми малюнками (намалював українського козака і дівчину в національному костюмі). Саме тому йому було боляче, коли маляри все те нищили.

З його ініціативи було організовано сільський драматичний гурток “Просвіти”. Шимоня був і режисером, і актором. Ще й тепер він пам’ятає всі вистави, які поставили перед односельчанами його гуртківці: “Запорожець за Дунаєм”, “Ой, не ходи, Грицю”, “Сватання на Гончарівці”... Не забув він і тих, хто йому у всьому допомагав: емігрант з Великої України Іван Рудківський, земляки Василь Опаленик, Михайло, Іван, Федір та Андрій Дербакі. З особливою любов’ю Микола Іванович пригадує постановку п’єси “Невольник”. Він з захопленням переказував її зміст, не забув і того, що саме за цю п’єсу місцева влада наклала на нього штраф 50 корун. Цей незаконний акт викликав гнівну критику урядовців з боку В.Гренджі-Донського.

Починаючи з 1925 року, тобто від часу виникнення і до кінця 30-х років, Микола Шимоня залишався беззмінним керівником осередку колочавської “Просвіти”. В газеті “Свобода” (1933, 5 січня) читаємо: “Загальні збори читальні “Просвіта” в Н.Колочаві відбулися дня 6 листопада 1923 р. До відділу вибрано: голова – Микола Шимоня, заст. голови – Василь Пишка, секретар - Андрій Дербак, касир – Йосип Штаер, бібліотекар - Дмитро Буркало, заступники відділкових - Йосип Леньо і Юрій Буркало”. Активність М.Шимоні відзначив під час приїзду в Колочаву Августин Волошин.

Наприкінці 1944 р. Зореслав написав вірш “Зневіренім”. У ньому є такі рядки:

“Тільки той вартий гідно й заслужено жить,
Хто не знає спочину, втоми й зневіри,
Хто і серце, і душу гартує, сталить.
Огнем чину, змагання, любови й офіри”.

Ці слова можна впевнено віднести і до героя цього нарису.

У 20-30-х роках на Закарпатті діяли два, на жаль, протилежні, товариства - “Просвіта” і “Общество имени Духновича”. Перше підтримувало “українізацію”, а друге було русофільським. Дослідники, як старі, так і сучасні, переконливо довели, що “Общество” було тільки численнішим, і з цим не могла не рахуватися чеська влада. Друковані органи названих товариств вели майже безперервну “війну” один проти одного, яка завдавала тільки шкоди. Одним з ідеологів русофільства в 30-х роках був Степан Фенцик. Микола Іванович розповідав про його приїзд до Колочави для проведення “Дня русской культуры”. Фенцик щойно повернувся з-за океану, відвідавши США. Один селянин його запитав:

А щось привезли з Америки? Ми вам дали 5 тисяч корун, які колочавці визбирали на книжки, айбо щось їх не видимо.

Фенцик не знав, що відповісти. Шимоня не міг так це залишити. Він зібрав 10 свідків, які подали на пана Степана скаргу в суд. Як і слід було чекати, демократичний суд Чехословаччини змусив Фенцика повернути колочавцям гроші. Саме тоді якийсь талановитий верховинець, не довго думаючи, склав віршик:

“Їхав Фенцик в Америку,
нахапався доларів,
ходить, брешучи, по селу,
як спаситель народів”.

Фенцик використовував різні, навіть найбрудніші методи для того, щоб привернути людей на свій бік. Одного разу, знову ж таки в Колочаві, він за свій рахунок гостив пивом колочавців, хоча успіху так і не досяг. Звичайно, прикро, що активіст “Просвіти” Василь Опаленик навіть змагався з Фенциком в “кулачному бою”. Односельчанина підтримали інші, а пан Степан не дорахувався кількох зубів. Боже сохрани, від таких “методів” для досягнення мети!?

В 1938-1939 роках наш край пережив радісні й трагічні дні своєї історії. Багатовікова боротьба закарпатців за незалежність увінчалась перемогою. 15 березня відбувся Сойм Карпатської України, який проголосив на весь світ, що наш край став незалежним. Серед численних очевидців цієї радісної події був і Микола Шимоня. П'ятдесят колочавців на чолі зі своїм командиром прибули до Хуста - тодішньої столиці Карпатської України. Він відчував неабияке моральне задоволення, бо в тому, що Закарпаття стало незалежним, була і його заслуга, вояка Карпатської Січі. Напередодні Сойму на нього і його команду було покладено відповідальне завдання - здійснювати нагляд за успішним проведенням виборів.

Якою ж була обстановка в Колочаві 12 лютого 1939 року? Колочава уся проголосувала за Українське Національне Об'єднання, - каже Микола Іванович. - Стільки було людей, що їх ланцюг в одному кінці Колочави починався, а в другому закінчувався. Все було покрите синьо-жовтими знаменами, і здавалося, що Колочава - одне велике синьо-жовте полотнище.

Микола Іванович розповідає чітко і спокійно. Я навіть дивувався його чудовій пам'яті. Все, що він говорив, підтверджується спогадами Василя Гренджі-Донського, Степана Росохи, Володимира Бірчака. Але особливість спогадів М.Шимоні в тому, що це оповідь не одного з керівників Карпатської України, а роздуми рядового січовика. Він наводить цікаві й майже невідомі епізоди з тогочасного життя. Ось хоча б один. Відомо, що єврейське населення в основному віддало свої голоси за УНО. Вибори до Сойму співпали з призначенням третім міністром Карпатської України чеського генерала Л.Прхали. Населення і уряд краю поставилися до цього негативно. В.Гренджа-Донський про це писав так: “ У розмові зі щойно прибулим генералом Прхалою Волошин прямо заявив, що він є чужинцем для нашого народу і не тільки не є членом нашої нації, але й мови нашої не знає, й місцевих обставин, отже, не може бути міністром...”. Населення Колочави теж приєдналося до думки А.Волошина. По селі всюди виднілися гасла і чулися вигуки: “Геть із Пирхалом!”. Євреї, яких у той час дехто принизливо називав “пархами”, подумали, що це про них. Дуже скоро непорозуміння було з'ясоване, і вони теж свої голоси віддали за український уряд.

Цікаві спогади Миколи Івановича про А.Волошина, В.Гренджу-Донського, С.Росоху та інших відомих діячів Карпатської України. Августина Волошина Микола Шимоня вперше побачив у Хусті, коли його уряд переїхав з Ужгорода, захопленого угорцями. “Ми його зустріли як свого провідника. Як завжди, він спочатку відвідав місцеву церкву, в якій особисто правив службу Божу”. Вдруге Микола Іванович слухав його виступ на пам'ятному Соймі Карпатської України. Кілька разів Шимоня зустрічався з

Волошином особисто. Як командант Колочавської Січі, йому потрібна була особиста зброя. Звернувся до самого прем'єр-міністра, який його прийняв радо. "Коли я висловив своє прохання батькові Волошину, він із посмішкою на вустах сказав: Синку, нащо тобі зброя, кого хочеш убивати? Кого буде треба! Все ж Волошин на своїй візитці написав: "задовільнити прохання". А Волошин справді сподівався, що до зброї справа не дійде. Тим більше, що чехи заявили про свою готовність обороняти Карпатську Україну. Великі надії карпатський прем'єр покладав на Німеччину. Коли стало очевидним, що чехи не тільки не допоможуть, а ще й заважатимуть, - Закарпаттям прокотилася хвиля демонстрацій під гаслами: "Січі - зброю!". Про це пише у своїх спогадах і Василь Гренджа-Донський. Микола Іванович особисто знав трьох братів Климпушів. Про команданта Карпатської Січі Дмитра Климпуша залишилися найкращі спогади: "Я вчився у школі в Ясіню, а Климпуші були досить заможними. Дмитро мав свій ресторан і всяко допомагав школі - і морально, і матеріально. Такої чуйної людини я давно не зустрів. Тільки побачив мене - гукає: "Миколо, ходи сюди!". І, як правило, ситно мене нагодує".

Кілька разів до Колочави приїжджали особистий секретар А.Волошина Іван Рогач і Степан Росоха - майбутній заступник голови Карпатського Союму, автор спогадів "Союм Карпатської України" (Вінніпег, 1949; Львів, 1990). Обидва були високоосвіченими людьми, маючи за плечима докторат у Празі. Кілька разів Микола Іванович слухав виступи майбутнього військового міністра Карпатської України Степана Ключурака. Зі Степаном Фігурою Шимоню багато що зближувало, зокрема - шкільні і просвітянські справи. Федора Тацинця вперше побачив у Воловому, коли карпатські січовики зібралися на панахиду біля "могили волі". Там, як завжди, виступив майбутній президент, ясраву промову виголосив Іван Рогач.

Особливо яскраві спогади Миколи Івановича про нашого славного земляка В.Гренджу-Донського. Лихою волею обставин вони разом опинилися в угорському концтаборі Вор'юлопош. Знали один одного давно, і стосунки між ними були надзвичайно теплі. Василь Степанович добре розумів, як із ним будуть поводитись, а тому просив Шимоню:

- Миколо, а що, якби я одягнув ще одні штани, бо я боюся, доб'ють ня. А так удари будуть менше болючі. - Зробимо так: Я вам дам свій жакет, і ви його захочете в штани. Так і зробили. Пізніше Василеві Степановичу це дуже знадобилось. Миколі Івановичу пощастило. Він і сьогодні не знає, яким чином йому вдалося вирватись із того пекла. "Я був свідком, - пригадував Шимоня, - коли до нашої камери занесли синевириця Василя Поповича. Все обличчя в нього було в крові, а допомогти йому не могли: мадяри відразу били прикладами. Особливо небезпечними були терористи". Хто допоміг вирватись Миколі Шимоні з табору? Надамо слово йому самому. "Колись жителя села Вишково Каспера вигнали з роботи. Я в той час столярував. І, як кажуть, був при грошах. Мені завжди було його жаль: в сім'ї п'ятеро дітей, їсти не мали що. Одного разу я дав йому дві рибини і запропонував зайнятись якоюсь вигідною справою, наприклад, заготівлею м'яса. Я йому в усьому допомагав. - Міклош, я Вам цього ніколи не забуду. Грошей з нього ніколи не брав. Навіть і подумати не зміг, що саме цей Каспер колись стане мені в пригоді...". В 1939 р. Каспер став терористом. Читач уже знає, скільки лиха наробили вони на Закарпатті. На їхній совісті сотні замордованих людей, сльози вдів і сиріт. "В таборі, - говорить Шимоня, - зі мною було чимало колочавців. Михайло Дербак, наш учитель Романовський та інші. Табір охороняли терористи, і серед них був мій знайомий Каспер. Переглядаючи документи арештантів, він робив обхід камер. Я його зразу впізнав. Мені так і хотілося його окликнути, але старший і досвідчений Дербак перерадив. Через деякий час Каспер сам підійшов до нас в оточенні кількох солдатів і здивовано запитав: - А ви за що сидите? - Я й сам

не знаю. Вини за собою не маю. Нічого більше не сказавши, він пішов. А наступного дня мене викликали до коменданта. Каспера на той час не було. Його кудись відіслали. До мене підходить терорист Дулка і прямо питає: - Хочеш іти додому?

- Чого таке питаєте? - Завтра підеш. Нам наказали помитися і привести себе в порядок. Наступного дня з'явився і Каспер. Тепер він мені віддячував, приніс по літрові вина. - Чи бись-те випили? - Мені не до пиття, не знаю, що зо мною буде?

- Не переживай, усе зроблено. До камери увійшов генерал. Чи не той самий, якому Гренджа-Донський прямо в лице говорив про нелюдські муки арештантів? Він заявив, що гуманна мадярська влада відпускає їх, як невинних і вірних мадярському урядові людей. Але попередив: якщо вдруге попадемо сюди, більше білого світу не побачимо. Перед від'їздом додому Микола Іванович в останній раз розмовляв з Гренджою-Донським. Василь Степанович не був панічно настроєним, вів із ним серйозну і ділову розмову: - Миколо, передай, будь добрий, моїй дружині, яку ти добре знаєш, щоб негайно йшла в німецьке консульство та їхала в Німеччину. А, може, і мені щось допоможе? - Я зроблю все, як Ви просите. По приїзді додому негайно виконав прохання. Його дружина довго мене розпитувала, а я говорив усе, що знав і бачив. Як тепер відомо, дружина Василя Степановича Маруся передавала йому продукти. Микола Іванович за два тижні перебування в таборі добре вивчив, як і що тут можна зробити. Одного разу йому передали буханку хліба, а в ній записку. Коли виникла підозра, що мадяри про це знають, він негайно позбувся цього компромату. Мадяри прискіпливо ставилися до табористів. Така людина вже назавжди у них була на замітці як неблагонадійна. Навіть випускаючи в'язнів додому, вони підкидали до них у вагон детективів. Надамо знову слово Миколі Івановичу: "Біля кожного з нас сидів такий детектив. Ми здогадувалися про це... Вони, як правило, першими вступали в розмову:

- То звідки ви йдете? - З табору. - А за що вас взяли ті неміті свині, іроди?

- Випустили нас, бо ми не винні. Правда все переможе. Коли один із звільнених щось грубо відповів, то на першій же зупинці безслідно зник. Без сумніву, його знов заарештували".

Останнім часом опубліковано чимало праць про внесок галичан в оборону Карпатської України. Ця тема особливо актуальна тепер, коли сучасні неорусини розносять чутки про зраду галичанами Карпатської України. А тому я не міг обминути цієї проблеми і в розмові з Миколою Івановичем. Деякі історики твердять, що галичани першими втекли з поля бою. Чи так воно було насправді?

- Це груба брехня. Вони билися до останньої хвилини. В Карпатській Січі був окремих галицький полк. Тільки тоді, коли всім стало зрозуміло, що незабаром усе Закарпаття буде окуповане, вони на машинах виїхали через Колочаву на Присліп. Потім їх залишили у місцевого священика, на фарі, і пішком подалися через гори. Поляки їм перекрили дорогу. Почалася стрілянина, яку чули місцеві жителі. Казали, що всі вони загинули.

Я неодноразово читав, що навіть за окупації Карпатської України продовжували діяти партизанські загони за принципом "Свобода або смерть".

Так вона і було, але, правду кажучи, діяли вони недовго.

Читач уже сам знає про загони, які очолювали Степан Росоха, Федір Тацинець, Микола Крупа. Честь їм і хвала. Горяни не забудуть народних месників, які не змирилися з фашистською окупацією. А мені мимоволі пригадується запитання, яке на науковій конференції в Хусті переді мною поставила одна жінка:

Для чого галичани прийшли в 39-му на Закарпаття?

Правду кажучи, я не знав, що відповісти. Вона ніяк не розуміла, що для них наша земля була частиною Великої України.

Прошли роки. В Колочаву вступили радянські війська. Слід сказати, що Микола Іванович, як і багато його земляків, широ чекав приходу Радянської Армії. Вступив у партію, бо примусили. Я не виню за це мого героя, бо такий був час. Не обійшлося і без доносів. Один з “добродіїв” написав до КДБ, що Шимоня не був простим січовиком, а командантом місцевої Січі, не раз виступав на мітингах. Та й що було приховувати те, що знали всі? “А саме тоді видача нових партійних квитків, - розповідав Микола Іванович. – Мене викликали в райком партії і запропонували заповнити анкету. Мені дуже хотілося позбутися свого партійства, я говорив, що не хочу займатися політикою, бо і так немало за це перетерпів. В анкеті я все правдиво описав, не забувши нагадати, що в 1939 році був командантом Колочавської січової команди. Партійців дуже здивувала моя прямота.

Цього не треба вказувати, бо вам тільки зашкодить, - радили.

- Я ніколи не писав неправду. Про те, що я був у Січі, знають всі.

Квиток, звичайно, не видали. Січовик був для них звичайним бандерівцем. Я прямо в кабінеті перехрестився і пішов. Так закінчилось моє перебування в партії”.

На завершення додамо, що спогади Миколи Івановича допомогли з’ясувати ще одну білу пляму в історії нашого краю. Читачі вже, мабуть, читали цілий ряд моїх статей про С.Фігуру і Я.Завальницького. На нинішній день ми знали прізвища трьох розстріляних в Тішні: Степана Фігуру, Якова Завальницького і пряхівця Федора Грегулича. Сьогодні (стаття опублікована в 1992 р. – Авт.) відкриваємо ще одного героя Карпатської України, який прийняв тоді смерть разом з міжгірськими вчителями. Це - особистий секретар юриста Йосипа Дудикевича - Шупка. Дудикевич перед самим приходом угорців змушений був тікати, а галичанин Шупка не встиг. А, може, не відчував за собою вини? Через деякий час його заарештували, а після тривалих катувань розстріляли. Таким чином, на сьогодні залишився невідомим лише один захисник Карпатської України, який був розстріляний у Тішні, і обов’язок історика належить виконати. Історія України не повинна мати білих плям.

Нещодавно Микола Іванович Шимоня відійшов у вічність. Все своє життя він вірив в ідею незалежності України, не раз за неї страждав, але ніколи не відмовлявся від своїх поглядів. Найбільше для нього свято – проголошення незалежності нашої держави. Це свято він завжди зустрічав підтягнутим, у вишиваній сорочці. Вояк залишився воляком.